

LUTFÎ DİVANINDA TEKRAR GRUPLARI

Emine TEMEL*

ÖZ

Türk dili tarihi, Köktürk ve Uygur edebî dillerini içine alan Eski Türkçe dönemi (VI.-IX. yy.) ile başlatılmaktadır. Ortak yazı dilinin hüküm sürdüğü Ötüken merkezli siyasi erk XI. yüzyılda dağılınca Eski Türkçe dönemi, yerini farklı siyasi yapılanmalarla birlikte Orta Türkçe dönemine (XI.-XVI. yy.) bırakmıştır. XV. yy.'de şekillenmeye başlayıp XVI. yy.'de ortak yazı dili çerçevesinde vücut bulan Doğu Türkçesi, Orta Türkçedeki diğer dönemlerden farklı olarak tek siyasi merkezli bir dönem Türkçesi olma özelliğine sahiptir. Ali Şîr Nevayî'nin daima övgü ile bahsettiği Lutfî, Doğu Türkçesi döneminin kudretli bir XV. yy. şairi olarak bilinmektedir. Türkçe şiirleri ve bu şiirlerindeki dil ve üslûp özellikleri bakımından çağdaşlarından ayrılmaktadır. Bu makalede, *Lutfî Divanı*'nda yer alan tekrar grupları araştırılacak ve elde edilen veriler; anlamları, yapı ve kuruluşları, sözcük türleri ve cümledeki görevleri bakımından dört ayrı başlıkta tasnif edilerek verilecektir. Bu çalışmada, Günay Karaağaç tarafından hazırlanmış *Lutfî Divanı*'nın 1997 yılında Türk Dil Kurumu Yayınlarından çıkan tenkitli metni esas alınmıştır. Lutfî'nin divanda kullandığı dil ve üslûp, incelemesi yapılacak olan tekrar grupları vasıtası ile ortaya konulacak ve bu sözcük öbeklerinin şiirin anlatımında ne derecede etkin rol oynadığı belirlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Doğu Türkçesi, Lutfî Divanı, Tekrar Grubu, Edebî Dil ve Üslûp

REPETITION GROUPS IN DIWAN OF LUTFİ

ABSTRACT

The history of Turkic language is initiated with the Old Turkic period (VIth-IXth centuries) which includes Kopturk and Uighur literary languages. When the political power which was based on Ötüken dissolved at eleventh century, the Old Turkic period left its place to the Middle Turkic period (XIth-XVIth centuries) with different political structures. The Eastern Turkic which began to form at XVth century and was used as the common written language at XVth century has feature of being "period Turkish" which is a single political center. Lutfî who was mentioned with appreciation by Ali Şîr Nevâyî, is known a strong poet of the Eastern Turkic period. He is distinguished from other poets who are in the same period with himself, with Turkish poems and as language and style features in these poems. In this article, it is going to be analyzed repetition groups taking place in *Diwan of Lutfî* and obtained results are going to be given as classifying under four titles in view of their meanings, structure and formations, word types and functions in sentence. In this study, a critical edition of *Diwan of Lutfî* is used as a source which was prepared by Günay Karaağaç and published by Publications of the Turkish Language Society in 1997. Language and style which Lutfî has used in his *Diwan*, are going to be presented by means of repetition groups which are going to be studied and it is going to be determined words groups have played how an efficient role in poems of Lutfî.

* Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, emine.temel@istanbul.edu.tr.

Keywords: The Eastern Turkic, Diwan of Lutfi, Repetition Group, Literary Language and style

1. Giriş

Türk dilinin ilk yazılı belgeleri olan *Orhun Âbideleri* (VIII. yy.), üslûp özellikleri açısından incelendiğinde karşımıza çıkan hitap unsurları (*Tenġri teg tenġride yaratmış Türk Bilge kaġan sabım*: [BK D/01] , benzetme sanatı (...*kaġım kaġan süsi bōri teg ermiş yaġısı kony teg ermiş* [BK D/11]), secili anlatım (*Yiti yüz er bolup ilsiremiş kaġansıramış budunuġ künġedmiş ġuladmış budu]nuġ Tüirk tō]rüsün [ıġġınmış] budunuġ eġüm apam tōrüsünġe yaratmış boġġurmuş* [BK D/11]), yer adları (...*temir ġapıġka tegi süledim*. [KT G/04], daima birlikte yer alan kelime çiftleri (*kök tenġri-yaġız yir* [KT D/01], *il-tōrū* [BK D/04] vb.), ahenkli anlatım ve dil mantığı ile örtüşen sözcük kullanımı (*yükündürmüş, sökürmüş* [KT D/02]) vb., bizi bu belgelerin öncesinin olduġu sonucuna götürmektedir. Dolayısıyla Türk dilinin yazılı tarihini, I. Köktürk Devleti'nin batı kanadında teşekkül eden İstemi Yabġu'nun 568 tarihinde Bizans İmparatoru II. İustinos'a verilmek üzere gönderdiġi İskit harfli mektupla başlatmak mümkündür.¹

Köktürkçe (VI.-IX. yy.) ve Uygur Türkçesi (IX.-XI. yy.) dönemlerinde hâkim olan Ötüken merkezli siyasi yapı zamanla batıya doğru yayılmış ve Türk dili, birden çok bölgede farklı edebî dilleri ile kendini göstermeye başlamıştır. Karahanlı Türkçesi (XI.-XIII. yy.) ile başlayan Orta Türkçe (XI.-XIX. yy.) dönemi, Harezmi Türkçesi (XIV. yy.), Eski Anadolu Türkçesi (XIII.-XV. yy.), Kıpçak Türkçesi (XIV.-XVII. yy.) ve Doġu Türkçesi (XV.- XIX. yy.) dönemlerinden meydana gelmektedir.

Türk dilinin dönemlere ayrılmasında ve bu dönemlerin belirlenmesinde en önemli etken Türk siyasi yapısı olmuştur. Orta Türkçe dönemindeki birden çok siyasi birlikli yapı, ortak yazı dilinin oluşmasını önlemiş, farklı edebî dillerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Emir Timür (XIV. yy.) ve Çingiz Han (XIII.yy.) tarafından kurulan siyasi birlik neticesinde Ali Şir Nevayî (XV. yy.'nin 2. yarısı) farklı edebî dilleri birleştirerek ortak yazı dili meydana getirmiştir. Doġu Türkçesinin ortak yazı dili seviyesine gelmesinde belirleyici rol oynayan Ali Şir Nevayî, "Çaġatay Türkçesi" ibaresini edebî dil bağlamında kullanmış, XV.-XIX. yy. Türkçesinin ise *Türkî til*, *Türkçe*² terimleri ile karşılanmasını uygun görmüştür. Çaġatay döneminin 15. ve 16. yy. yazar ve şairleri de kendi dilleri için *Türkî*, *Türkçe*, *Türk tili* gibi terimleri tercih etmişlerdir.³

Kökünü Uygur Türkçesinden alan Doġu Türkçesi, Klasik Öncesi, Klasik ve Klasik Sonrası⁴ olmak üzere üç alt döneme ayrılmaktadır. XV. yy. Klasik öncesi dönemin en dikkat çekici isimlerinden biri Lutfi'dir. Lutfi, Türkçe şiirler yazıp

¹ F. Sema Barutçu Özönder, "Eski Türklerde Dil ve Edebiyat", *TÜRKLER*, C. III, Ankara 2002, s. 482.

² F. Sema Barutçu Özönder, '*Alî Şîr Nevâyî Muġâkemetü'l-Luġateyn*', TDK Yay., Ankara 1996, s. 6.

³ János Eckmann, *Harezmi, Kıpçak ve Çaġatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, TDK Yay., Ankara 2003, s. 76.

⁴ János Eckmann, *Chagatay Manual*, Indiana University Publications, Uralic and Altaic Series, Volume 60, Bloomington 1966, s. 9-10.

Arapça ve Farsça terkip kullanmaktan imtina ederek⁵ çağdaşı olan şairlerden (Sekkkâî, Haydar Harezmi, Yusuf Emîri, Seyyid Ahmed Mirza, Gedâî, Atâî, Ahmedî, Yakînî)⁶ ayrılmaktadır. Caferoğlu, Lutfi'nin Nevayî'den sonra Türkçeyi ustaca kullanan ve millî edebiyat için gereken hamleyi hazırlayan bir şair olduğunu dile getirmektedir.⁷ Nevayî ise Lutfi'yi "Fârisî ve Türkî'de nazîri yok irdi ammâ Türkî'de şöreti köprek irdi. Ve Türkçe dîvânî meşhûrdur."⁸ olarak tavsif etmektedir.

Lutfi'nin vezin ve kafiye kullanmadaki üstünlüğü nazım tekniğini de etkileyerek güçlendirmiştir.⁹ Şiirlerinde Türk atasözü ve deyimlerine sıklıkla yer veren Lutfi, kaside ve mesnevîlerinin yanı sıra daha çok gazel ve tuyugları ile ön plâna çıkmıştır. Mısra sonlarında redif olarak tercih edilen kelimeler, gazel ve tuyuglarındaki edebî sanatlar, şiirlerindeki ahenk ve canlılığı meydana getirmektedir. Köprülü, Lutfi'yi Çağatay edebiyatının Ali Şir Nevayî'den önce yetişen kudretli şairi olarak görmektedir.¹⁰

Bu makalede, Lutfi'nin sade bir dille kaleme aldığı Türkçe divanı, Günay Karaağaç'ın neşrettiği *Lutfi Divanı Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım* adlı eser esas alınarak, kullanılan tekrar grupları bağlamında incelenecek ve bu sözcük öbekleri anlamları, yapı ve kuruluşları, sözcük türleri ve görevlerine göre dört ayrı başlık altında tasnif edilerek verilecektir. Tespit edilen tekrar gruplarının hangi kategori altında ne sıklıkla kullanıldığı belirlenecek ve elde edilen sayısal veriler değerlendirilecektir. Tekrar gruplarının mükerrer kullanımlarında dikkat edilmesi gereken en önemli husus anlam ayrıntılarında gizlidir. Cümlelerin anlamını büyük ölçüde şekillendiren tekrar gruplarının *Lutfi Divanı*'nda hangi anlamsal işlevlerde yer aldığı gözden geçirilecektir.

Terminolojik olarak bu gramer kategorisinin "ikileme¹¹, ikizlenme¹²~ikiz kelime¹³, koşma takımları¹⁴~kelime koşması¹⁵, hendiadyoin¹⁶, yineleme~tekrar

⁵ Ahmet Caferoğlu, *Türk Dili Tarihi*, Enderun Kitabevi, İstanbul 2000, s. 209.

⁶ Ahmet Bican Ercilasun, *Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s. 405-407.

⁷ Ahmet Caferoğlu, *a.g.e.*, s. 206.

⁸ Kemal Eraslan, *Ali-Şir Nevayî Mecâlisü'n-Nefâis I (Giriş ve Metin)*, TDK Yayınları, Ankara 2001, s. 66.

⁹ Üzeyir Aslan, *14-16 yy. Çağatay ve Azeri Edebiyatı*, Kriter Yay., İstanbul 2013, s. 27

¹⁰ M. Fuad Köprülü, "Çağatay Edebiyatı", *İslam Ansiklopedisi*, C. III, İstanbul 1993, s. 292.

¹¹ Ahmet Topaloğlu, *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ötüken Yayıncılık, İstanbul 1989, s. 87; Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual Yayınları, İstanbul 2002; Doğan Aksan, *Türkçenin Sözvarlığı*, Engin Yayınevi, Ankara 2006, s. 60; Hamza Zülfiyar, *Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler*, TDK Yayınları, Ankara 1995, s. 161-165; Mustafa Özkan, "Deyimleşmiş İkilemeler", *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II*, 20-26 Eylül 2004, TDK Yayınları, Ankara 2004, s. 2289-2317; Neşe Atabey - Sevgi Özel - İbrahim Kutluk, *Sözcük Türleri*, TDK Yayınları, Ankara 1983, s. 58, 93-94; Nuri Yüce, "İkilemelerdeki İlginç Problemler", *Bahşi Ögdisi 60. Doğum Yılı Dolayısıyla Klaus Röhrborn Armağanı*, Simurg Yayınları, Freiburg-İstanbul 1998, s. 419; Osman Nedim Tuna, "Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkilemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabii Bir Ünsüz Dizisi", *TDAY Belleten*, 1982-83, Ankara 1986, s. 163-228; Tahir Nejat Gencan, *Dilbilgisi*, TDK Yayınları, Ankara 1979, s. 191; Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara 2007, s. 123-126.

¹² Ahmet Cevat Emre, *Türk Dil Bilgisi*, TDK Yayınları, İstanbul 1946, s. 543-548; Kaya Bilgegil, *Türkçe Dilbilgisi*, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum 2009, s. 161.

¹³ Hasan Eren, "İkiz Kelimelerin Tarihine Dair", *A.Ü. DTCF Dergisi*, VII/ 2, Ankara 1946, s. 283; Jean Deny, *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, Tercüme eden: Ali Ulvi Elöve, Maarif Matbaası, İstanbul 1941, s. 638; Mehmet Ali Ağakay, "İkizlemeler Üzerine", *Türk Dili*, II/16, Ankara 1954, s. 189.

grubu¹⁷~sıralama¹⁸ şeklindeki pek çok farklı adlandırmasına rastlamaktayız. Biz ise iki veya daha fazla kelimenin aralarındaki farklı türden anlam ilişkileri ile meydana getirdiği bu sözcük öbeğini, daha kapsayıcı olduğunu düşündüğümüz yineleme-tekrar grubu terimi ile ifade etmeyi uygun gördük.¹⁹

Lutfi Divanı'nda toplam 105 tekrar grubu tespit edilmiştir. Bu tekrar grupları ise dört ayrı başlık altında şu şekilde sınıflandırılmıştır: 1. Anlamlarına göre: Aynı kelimenin tekrarı ile kurulan, eş/yakın manalı ve zıt manalı kelimeler ile kurulan tekrarlar. 2. Yapı ve kuruluşlarına göre: Türkçe ve alıntı kelimeler ile kurulan tekrarlar. 3. Sözcük türlerine göre: Zarf, isim, ünlem, sıfat, fiil. 4. Cümledeki görevlerine göre: Zarf tümleci, cümle dışı unsur, yüklem, özne, yer tamlayıcısı, belirtisiz nesne, belirtili nesne.

2. Tekrar Grupları

2.1. Anlamlarına Göre Tekrar Grupları

Tekrar grubunu oluşturan kelimeler, anlamsal olarak birbirlerini tamamlama şekillerine göre üç farklı başlıkta ele alınacaktır:

2.1.1. Aynı Kelimenin Tekrarı ile Kurulan Tekrar Grupları

Lutfi Divanı'nda anlamlarına göre en fazla, aynı kelimenin tekrarı ile kurulan sözcük öbeğine rastlanmıştır. Bu tekrar grubu 90 tane olup toplam verinin %85'ine tekabül etmektedir.

Divanda mükerrer kullanımına rastladığımız aynen tekrar grupları şunlardır: *dem-be-dem* (15), *geh gāh, gāh gāh, geh geh* (11), *çiki çiki, dem-ā-dem* (8), *bir biri, bir bir, hālka hālka* (4), *hey hey, ārī ārī, kat kat*, (3) *der-be-der, öz özi, hoş hoş, bend bend* (2).

Bu kategori altında tespit ettiğimiz tekrar grupları içerisinde yansımalarından meydana gelmiş hiçbir örnek bulunmamaktadır. Divanda sadece bir örneğine rastladığımız toplam 19 aynen tekrar grubu vardır:

[LD 12/02] ni hūsn ü şūret ü zībādūr **allāh allāh** bu / melāhat āyeti kilmış meger ki şānında

¹⁴ Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, TDK Yayınları, Ankara 2007, s. 512-513.

¹⁵ Mehmet Ali Ağakay, "Türkçede Kelime Koşmaları", *TDAY Belleten*, Ankara 1954, s. 98.

¹⁶ Osman Fikri Sertkaya, "Maitrisimit Nom Bitig", *TDAY Belleten*, Ankara 1982-83, s. 265; Saadet Çağatay, "Uygurca Hendiadyoinler", *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler*, A.Ü. DTCF Yayınları, Ankara 1978, 29-30; Éva Kincses Nagy, "İki taşla bir kuş... Çağatayca Hendiadyoin", *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı I*, 20-26 Eylül 2004, TDK Yayınları, Ankara 2004, s. 1126-1130; Deniz Abik, "(İsim1+II+IU) (İsim2+II+IU) Kuruluşundaki İkillemeler", *A.Ü. DTCF Türkoloji Dergisi*, 17, 2, 2010, s. 15.

¹⁷ Bülent Özkan, "Türkiye Türkçesinde İkili Tekrarlar", *Turkish Studies*, VI/1, 2011, s. 1572-1594; Haydar Ediskun, *Yeni Türk Dilbilgisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1963, s. 154-155; Leyla Karahan, *Türkçede Söz Dizimi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2013, s. 60-62; Muharrem Ergin, *Türk Dilbilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul 2007, s. 377-378; Osman Nedim Tuna, "Türkçede Tekrarlar 1", *TDED Dergisi*, III, İstanbul 1949, s. 429-447; Osman Nedim Tuna, "Türkçede Tekrarlar 2", *TDED Dergisi*, IV, İstanbul 1950, s. 35-82., Zeynep Korkmaz, *a.g.e.*, s. 211-212.

¹⁸ Kaare Grønbech, *Türkçenin Yapısı*, Çev. Mehmet Akalın, TDK Yayınları, Ankara 1995, s. 100-107.

¹⁹ Emine Temel, "Bilge Kağan Abidesi'nde Tekrar Grupları", *İstanbul Kültür Üniversitesi, V. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi* (TUDOK 2014), 23-24 Haziran 2014, s. 119.

[LD 62/01] rāstlık haqqı muhālif bolmadım hīç ay nigār / ney bigin bağrım
tilip inğretme mini **zār zār**

[LD 62/03] çeng tig kıddim niçe cevrünğ ilindin boldı ham / nāle yoq a‘zām
üze bolsa reg ü pey **tār tār**

[LD 236/05] kildi dil-berniñğ hayālī cān ivige kireli /ay köngülniñğ hanı
közge kirme bir dem **rāh rāh**

Divanda yer alan diğēr örnekler: *yüz yüz* 06/22, *biri bir* 10/01, *küle küle*
44/04, *āh āh* 236/03, *çāk çāk* 77/07, *şaf şaf* 112/02, *şehr-be-şehr* 112/05, *sora sora*
158/09, *ham ham* 166/03, *yana yana* 170/02, *māh māh* 236/02, *çāh çāh* 236/04, *şāh*
şāh 236/07, *rū-be-rūy* 287/07, *leb-be-leb* 312/06.

2.1.2. Eş/Yakın Manalı Kelimelerle Kurulan Tekrar Grupları

Eş/yakın manalı kelimelerle kurulan tekrar grupları 8 tane olup bunlar toplam
verinin %8'lik kısmını oluşturmaktadır. Divanda 4 farklı örneğine rastladığımız
eş/yakın manalı tekrar gruplarından sadece *ay vāy*, 5 kez kullanılmıştır.

[LD 256/07] yüz ‘işve bile aldı köngül luţfidin irniñğ / **ay vāy** ki haţ imdi
kilip cān aladur la

[LD 106/05] min bir körege munğluğ u tāli‘lik ol niğāb / sürter yüzün
yüzünge vū hoş hoş **öper kuçar**

[LD 160/06] kāfir közi öltürdi mini hīç günehsiz / **iy vāy** bigim kimge bolur
uşbu vebālim

[LD 289/06] köz yaşı tig çaçar mini ‘ālemde **nāle āh** / ‘āşıkça bir belā imiş āh
u fiğān dağı

2.1.3. Zıt Manalı Kelimelerle Kurulan Tekrar Grupları

Anlam yönünden birbirinin tersi olan kelimelerin oluşturduğu toplam 7 tekrar
grubu olup bunlar toplam verinin %7'sini oluşturmaktadır. Sadece 3 farklı
kullanımını tespit ettiğimiz bu tekrar grupları şunlardır: *tün kün* (3), *kiçe kündüz* (2),
baş ayak (2).

[LD 348/05] hağdın tilerem yüzü üze zülfini **tün kün** / kim hoştur anı körmek
üçün ‘ömr uzağı

[LD 355/07] **kiçe kündüz** çün tiler sin luţfı ol dil-ber yüzün / zülfi tig ot üzre
kılğıl dāyimā ārāmını

[LD 199/02] **baş ayak** yalğan irür ‘ışk ağrığında ursa dem / bir meniñğ tig
sarğarıp yüzü yara qan bolmağan

2.1.4. Diğēr Tekrarlı Yapılar

Birbirini takip eden dizelerin sonlarında veya sadece ikinci dizelerin
sonlarında yer alan kelime, kelime grupları, cümle ve ek tekrarları da (gramer
aliterasyonu) şiirin akıcı üslubunu pekiştirmekte ve şiire ahenk katmaktadır.

Maniheist çevre metinlerinde sıklıkla görülen, mısra başında "kıt'a aliterasyonu" ve "Altay aliterasyonu", mısra içinde "iç aliterasyon" olarak ifade edilen kafiyeler, Budist çevre metinlerinde ek tekrarı ile yapılmaktadır ve "gramer aliterasyonu" olarak adlandırılmaktadır.²⁰ Tekrar grupları gibi arka arkaya gelmeyen fakat en az onlar kadar cümlelerin üslubuna tesir eden bu yapılar, divanın sadece kaside türünde tespit edilememiştir. Bu ahenk unsurları daha çok gazelde yer almaktadır:

[LD 374] tā seninġ 'ıŝkınġġa boldum **āŝinā** / hıç kıla bilmen tapuġdın **āŝinā** /
gevher-i vaŝlınġ temennāŝı üçün / ġam muġitinde kıılır min **āŝinā**

[LD 118/01] öltürür hicrān mini ol rāhat-ı **cāndın yıraġ** / tüŝmesün gül
mevsimi hıç kimse **cānāndın yıraġ**

[LD 174/01] ay bigim bilmen tapuġda tā **ni takŝir eyledim** / fikr itip tapman ki
nittim ya **ni takŝir eyledim**

[LD 94] nār tig yanġaġlarınġnı ki firdevs bāġıdır / şem-i felek dimen ki
tecellī çerāġıdır

2.1.5. Tekrar Gruplarında Anlam Özellikleri

Tekrar grupları, dāhil oldukları cümleye farklı ŝekillerde katkılar sağlamaktadır. Bazen aynı tekrar grubu hem pekiştirme, kuvvetlendirme hem abartma hem de beraberlik (vasıta) anlamlarını yansıtabilir:

Pekiştirme: [LD 167/06] ol elif boyluġ ŝanemninġ **halġa halġa** zülfidin / niçe
çiktim belālar dimedim yüzine lām

Lam harfine benzetilen ŝaçların kıvrımlıġı pekiştirme iŝlevindeki **halġa halġa** tekrar grubu ile ifade edilmiştir.

Beraberlik: [LD 38/03] zülfünġ sevādıda kim irür **halġa halġa** rüġ / eŝrāt-ı
sā'at irmes ü maġŝer degül müdür

Ruhların zülfün siyahlıġındaki toplanma ŝekli, beraberlik işlevini yansıtan **halġa halġa** tekrar grubu ile belirtilmiŝtir.

[LD 270/01] ay ŝaçınġ ŝeydā könġüllerninġ sevād-ı a'zamı / **halġa halġa**
rüġninġ ser-menzilidir her ġamı.

Sevgilinin ŝaçlarının her kıvrımı, ŝeyda gönüllerin *halġa halġa* toplandıġı bir menzil gibidir.²¹ Bu beyitte de *halġa halġa* tekrar grubu beraberlik işlevi ile yer almıştır.

Abartma: [LD 91/01] gül-çehrelerinġ cevridin **kat kat** bu baġrım ġan irür /
dür tiŝlerininġ nāzıdın ikki közüm 'ummān irür

²⁰ şinasi Tekin, "Uygur Edebiyatının Meseleleri (şekiller-Vezinler)", *Türk Kültürü Araştırmaları II*, 1965, S. 1-2, s. 26-67.

²¹ Cemal Aksu, *Lutfi Divanı'nın Tahlili*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul 2002, s. 304.

Sevgilinin gül yüzünün eziyetinden dolayı aşğın bağı kat kat kan olmuştur. Aşğın ağlaması ve eziyet çekmesi abartma işlevini yüklenen ve kan kelimesine sıfat olan *kat kat* tekrar grubu ile anlatılmıştır.

Berberlik: [LD 132/03] kat kat yürekim bağladı kân gonce menğizlig / bu derd-i dilimni gül-i handânıma aytıng

Aşğın yüreğinin kat kat kan bağlaması gonca çiçeğine benzetilmiştir. *Kat kat* tekrar grubu beraberlik işlevi ile *kan bağlamak* birleşik fiil grubunu nitelemiştir.

[LD 239/02] her nâkes ü hâş yüzige hoş tâze gül yanğlık külüp / bağırmını **kat kat** gonce tig hasret bile kân eyleme

Bu beyitte de *kat kat* tekrar grubunu beraberlik işlevi ile kullanılmaktadır.

2.2. Yapı Ve Kuruluşlarına Göre Tekrar Grupları

Lutfi Divanı'nda yer alan tekrar gruplarının 94 (%90) tanesi isim kök veya gövdesinden 11 (%10) tanesi de fiil kök veya gövdesinden türemiş kelimelerden müteşekkildir. Aynen tekrar ile kurulan yapıların 11, eş/yakın anlamlı kelimelerden kurulan tekrar gruplarının ise sadece 1 tanesinde fiilden türemiş unsurlar bulunmaktadır. Onun dışındaki tekrar gruplarının hiçbiri fiilden türemiş kelimeleri içermemektedir.

İsim ve fiil kök veya gövdesinden müteşekkil bu yapıların kullanım sıklığı, Türkçe ve alıntı kelimelerle oluşan tekrar gruplarına göre farklılık göstermektedir.

2.2.1. Türkçe Kelimelerle Oluşan Tekrar Grupları

2.2.1.1. İsim Kök veya Gövdesinden Türetilmiş Kelimelerden Oluşan Tekrarlar

Tamamı basit sözcükten oluşan bu tekrar gruplarının 10 (%11) tanesi ek almadan bir araya gelen 5 farklı Türkçe yapıdan meydana gelmektedir: *yüz yüz* 06/22, *bir bir* 165/05, *baş ayak* 190/02, *tün kün* 348/05, *kiçe kündüz* 355/07.

[LD 165/05] bağırm kânıdın lâle bütüp toprağım üzre / **bir bir** okuğay kalmasa hıç nâm u nişânım

[LD 208/06] köygen köngülde her dem Mihrinğ bolur ziyâde / **tün kün** egerçi bizge cevır ü cefâ kılur sin

[LD 355/07] **kiçe kündüz** çün tiler sin luţf ol dil-ber yüzün / zülfi tig ot üzre kılğıl dâyimâ arâmını

2.2.1.1.1. Eklemeli Tekrar Grupları

Türkçe kelimelerle kurulan tekrar gruplarının sadece 1 tanesi (%2) iyelik eki alarak tekrarlanmıştır.

**Birinci kelimesi iyelik eki alanlar:*

[LD 10/01] iy ezeldin cânuma zülfunğ kazâ bolğan belâ / kaç u közüng **bir** **birinğ** üstide kilgen belâ

Tekrar grupları, müstakil bir isim olarak tek bir kavrama işaret edebildikleri için ismin aldığı her türlü ekli alabilirler. Genelde hâl ve iyelik eklerini alan bu tekrar gruplarından tespit ettiğimiz örnekler şunlardır:

**İyelik eki alanlar:*

[LD 301/04] niçe sırrımı yuşursam sinedin biḥ^vāst-ı ‘ışk / **öz özi** feryād iter
kim eylegey rüsvā mini

[LD 352/04] cān kaşdığa kaş u yüzi yüz miñg / **bir biri** bile kiñgeş kıldı

**İyelik ekinin üzerine ayrılma durum eki alan:*

[LD 201/05] sizde bar törtelesi **bir biridin** āfetraq / kim irür her biridin başka
hired maḥv-ı çünün

**İyelik ekinin üzerine yönelme durum eki alanlar:*

[LD 262/07] **öz özige** ‘ışkıñgı belā kılmadı luṭfı / yok ḥaddı veli çāre nidür
ḥükm-i ḥaḳ içre

Aşağıdaki beyitlerde geçen tekrar gruplarında ise anlam itibari ile III. teklik kişi iyelik eki var olup şekil itibari ile yer almamaktadır:

[LD 83/02] yüz üstide cān alğuçıdır közi bü kaşı / **bir birge** barı fitne katılım
belādür

[LD 262/03] şīrīnlıkidin kāğıdı **bir birge** yapıştı / irniñg şıfatın kayda ki
yazdım varak içre

2.2.1.2. Fiil Kök veya Gövdesinden Türetilmiş Kelimelerden Oluşan Tekrarlar

Divanda 1 çekimli fiil (%8) 11 tane de zarf-fiilden (%92) müteşekkil Türkçe tekrar grubu bulunmaktadır.

Tekrar grubunu oluşturan kelimelerin üzerine aldığı bu ekler, aynı türden olmasının yanı sıra anlamsal bakımdan da paralellik göstermektedir.

**Unsurları geniş zaman eki ile çekimlenmiş olanlar:*

[LD 106/05] min bir körege muñgluḳ u ṭāli‘lık ol niḳāb / sürter yüzün
yüzünge vü hoş hoş **öper kuçar**

Anlam itibari ile sevgi, şefkat duygularında birleşen bu eş anlamlı kelimelerin her ikisi de olumlu geniş zaman eki ile çekimlenmiştir.

**Unsurları zarf-fiil eki ile çekimlenmiş olanlar:*

Unsurları zarf-fiil eki ile çekimlenmiş olan 4 farklı tekrar grubu yer almaktadır. Bunlardan *çiki çiki* (8) tekrar grubu, ardı sıra gelen beyitlerin dize sonlarında redif olarak kullanılarak şiire ritmik bir ifade kazandırmaktadır.

[LD 44/04] irür cihān közidin gönçe ağzı tig maḥfı / dudağı cānıma ol kim
küle küle kıladur

[LD 158/04] ḳanımgā ḥaṭ çıkarp kirdi al bile dudağıñg / bu yerge **sora sora**
ḥün-behā tiley kildim

[LD 170/01] cemāliñg şem‘ine pervāne kildim / firāk otına **yana yana** kildim

[LD 339/07] ḳul tili ‘andelib tig luṭf-i ḥasta yalbarur / gül gibi çehredin anı
tutma cüdā **çiki çiki**

2.2.2. Alıntı Kelimelerle Oluşan Tekrar Grupları

2.2.2.1. İsim Kök veya Gövdesinden Türetilmiş Kelimelerden Oluşan Tekrarlar

Tamamı basit sözcükten oluşan bu tekrar gruplarının 55 (%59) tanesi hiçbir ek almadan bir araya gelen 21 farklı Farsça yapıdan oluşmaktadır: *ārī ārī* 01/10, *geh gāh* 11/06, *allāh allāh* 12/02, *halka halka* 38/03, *zār zār* 62/01, *tār tār* 62/03, *çāk çāk* 77/07, *hoş hoş* 106/05, *şaf şaf* 112/2, *kat kat* 132/03, *iy vāy* 160/06, *ay vāy* 312/03, *ham ham* 166/03, *bend bend* 166/03, *hey hey* 184/02, *māh māh* 236/02, *āh āh* 236/03, *çāh çāh* 236/04, *rāh rāh* 236/05, *şāh şāh* 236/07, *nāle āh* 289/06.

[LD 01/10] küntü kenzen mağzeniniñ hāzini zātıñ irür / **ārī ārī** ol emānetka kirek sin tig emīn

[LD 135/05] ğamzenġ oqıġa karşı cān luţfī hedef kıldı / nāmūs üçün **geh geh** sin atkıñ anı nāzūk

[LD 166/03] kāmetiñ barında şīrīnlik talaşsa ney-şeker / ney-şekerni **bend bend** itip yigeyler **ham ham**-

2.2.2.1.1. Eklemeli Tekrar Grupları

Tekrar gruplarının 28 tanesi (%29) araya Farsça ek alarak tekrarlanmıştır. Araya Farsça ekin girmesi ile meydana gelen eklemeli tekrarlardan *dem-be-dem* 15, *dem-ā-dem* 8, *der-be-der* 2, *rū-be-rūy*, *leb-be-leb*, *şehr-be-şehr* 1 kez kullanılmıştır:

[LD 16/03] cevrünġ artar **dem-be-dem** şāyeste hıdmet minde yoġ / ni sebebtiñ yā rab uş munça ‘ināyettür mañga

[LD 154/04] barma dirler işiki sarı **dem-ā-dem** niteyin / köp taġāzā kıla durġan bu köñüldür bu köñül

[LD 364/07] birer köz uçıdın luţfī sarı baġġay mu dip nāġeh / bolup min **der-be-der** mundaġ salıp min ħan u mānımnı

[LD 287/07] aġzına **rū-be-rūy** kılır luţfī kāmını / yoġ yerde niçe bolġay ol aynıñ ħavālesi

[LD 312/06] **leb-be-leb** vaşlıdın tilep tapman kenārın niçe kim / közlerim al yaşını ħasrette ceyhūn eyledi

[LD 112/05] yetti iġlīm içide der-be-der ü **şehr-be-şehr** / ħüsn üçün kizdim ü ra.nā sini oġ kördüm ü bes

2.3. Sözcük Türlerine Göre Tekrar Grupları

Tekrar grupları cümle içerisinde tek bir sözcük gibi değerlendirilebildiği için tür itibariyle de farklı fonksiyonları karşılayabilirler. *Luţfī Divanı*'nda incelediğimiz tekrar gruplarının en fazla zarf türünde kullanıldığını gözlemledik. Toplam 69 zarf (%66), 16 isim (%15), 14 ünlem (%13), 5 sıfat (%5) ve 1 fiil (%1) türündeki tekrarlara rastlanmıştır.

2.3.1. Zarf Türündeki Tekrar Grupları

Divanda sadece bir örneği olan 11 (*yüz yüz* 06/22, *küle küle* 44/04, *zār zār* 61/01, *şehir-be-şehir* 112/05, *bend bend* 116/03, *sora sora* 158/04, *ham ham* 166/03, *yana yana* 170/01, *rāh rāh* 236/05, *öz özige* 262/07, *leb-be-leb* 312/06), mükerrer kullanımlarına rastladığımız 12 tekrar grubu, zarf türünde görev almaktadır.

[LD 165/05] bağrım kanıdın lāle bütüp toprağım üzre / **bir bir** oğuşay kalmasa hīç nām u nişānım

[LD 166/03] kāmeting barında şīrīnlik talaşa ney-şeker / ney-şekerni bend bend itip yigeyley **ham ham**

[LD 208/06] köygen köngülde her dem nihriñg bolur ziyāde / **tün kün** egerçi bizge cevr ü cefā kıılır sin

Divanda zarf türünde kullanılan diğer tekrar grupları: *dem-be-dem* 05/20, *dem-ā-dem* 06/22, *geh gāh* 11/06, *hoş hoş* 83/04, *kat kat* 132/03, *bend bend* 166/03, *baş ayak* 199/02, *çiki çiki* 339/06, *kiçe kündüz* 355/07, *der-be-der* 364/07.

2.3.2. İsim Türündeki Tekrar Grupları

Divanda toplam 11 farklı tekrar grubu isim türünde kullanılmaktadır. Bunlardan sadece bir tanesi 5 farklı yerde (*biri biriniñ* 10/01, *bir birge* 83/02-262/03, *bir bir* 189/04, *bir biri* 201/05, 352/04) görev almıştır.

[LD 236/07] luṭf-ı eş‘ārīnıñni luṭfī bay sunğur han bilür / kim ‘arūs-ı mülk körmeydür anıñg tig **şāh şāh**

[LD 301/04] niçe sırrımnı yaşursam sīnedin biḥ‘āst-ı ‘ışk / **öz özi** feryād iter kim eylegey rüsvā mini

[LD 289/06] köz yaşı tig çaқar mini ‘ālemde **nāle āh** / ‘āşıққа bir belā imiş āh u fiğān dağı

İsim türünde kullanılan diğer tekrar grupları: *halқа halқа* 38/03, *tār tār* 62/03, *çāk çāk* 77/07, *māh māh* 236/02, *çāh çāh* 236/04, *şāh şāh* 236/07, *bend bend* 243/06, *rū-be-rūy* 287/07.

2.3.3. Ünlem Türündeki Tekrar Grupları

Ünlem türünde kullanılan toplam 6 farklı tekrar grubu tespit edilmiştir.

[LD 123/03] bir tutup zülfüñni yüz miñg zehr tattım zulmıdın / **arı arı** kim yılan tutқаңa semdin çāre yoқ

[LD 184/02] boy çektiñg ü āfāk içide kıptı kıyāmet / **hey hey** ni belā serv-i hırāmān yetilip sin

[LD 353/05] bizni raқībler öltüredür yoқ saңga haber / **ay vāy** niçe tartalı itler maḥālını

Ünlem türünde kullanılan diğer tekrar grupları: *allāh allāh* 12/02, *iy vāy* 160/06, *āh āh* 236/03.

2.3.4. Sıfat Türündeki Tekrar Grupları

Sıfat türünde kullanılan toplam 3 farklı tekrar grubu bulunmaktadır.

[LD 167/06] ol elif boyluk şanemniᅡ **ħalka ħalka** zulfidin / niçe çiktım belālar dimedim yüzine lām

[LD 112/02] rāst çün boldı ezelninᅡ küni **şaf şaf** ervāh / barçadın ħüsn ile yektā sini oą kördüm ü bes

[LD 91/01] gül-çehreleriniᅡ cevridin **kat kat** bu baᅡrım ĳan irür / dür tişleriniᅡ nāzıdın ikki közüm .ummān irür

2.3.5. Fiil Türündeki Tekrar Grupları

[LD 106/05] min bir körege munᅡluą u tālī'lık ol niĳāb / sürter yüzün yüzünᅡge vü hoş hoş **öper kuçar**

2.4. Cümledeki Görevlerine Göre Tekrar Grupları

Divanda toplam 40 farklı tekrar grubu tespit edilmiştir. Farklı beyitlerde yinelenerek kullanılan bu tekrar grupları cümledeki görevleri bakımından birbirinden ayrılmaktadır.

Toplam 68 zarf tümleci (%65), 13 cümle dışı unsur (%12), 9 yüklem (%9), 6 özne (%6), 5 yer tamlayıcısı (%5), 2 belirtisiz nesne (%2) ve 2 belirtili nesne (%2) görevinde kullanılan tekrar grubu yer almaktadır.

2.4.1. Zarf Tümleci Görevinde Kullanılan Tekrar Grupları

Divanda en fazla zarf tümleci görevinde kullanılan tekrar grubuna rastlanmıştır. Bu tekrarların 59 tanesi müstakil grup olarak görev alırken 9 tanesi başka kelime gruplarının unsuru olarak yer almaktadır. Müstakil olarak görev alanların 54 tanesi de temel cümlelerin, 2'şer tanesi zarf-fiil ve isim-fiil grubunun 1 tanesi de iç cümlelerin içinde bulunmaktadır.

2.4.1.1. Müstakil Grup Olarak

2.4.1.1.1. Temel Cümlelerin İçinde

[LD 165/05] baᅡrım ĳanıdın lāle bütüp topraᅡım üzre / **bir bir** oĳuᅡay ĳalmasa ħiç nām u nişānım

[LD 262/07] öz özige 'ışkıniᅡni belā ĳılmadı luᅡfı / yok ĳaddı veli çāre nidür ĳükm-i ĳaĳ içre

[LD 356/01] ger ĳayālinᅡ **kiçe kündüz** bizge hem-dem bolmaᅡay / sinsizin bizge acunda 'ömr bir dem bolmaᅡay

Divanda geçen zarf tümleci görevindeki diğer tekrar grupları: *dem-ā-dem* 06/22, *geh geh* 34/07, *hoş hoş* 106/05, *kat kat* 132/03, *çiki çiki* 339/06, *tün kün* 208/06, ...

2.4.1.1.2. Eylemsi Gruplarının İçinde

2.4.1.1.2.1. Zarf-Fiil Grubunun İçinde

[LD 83/04] baş oynayın u cān bireyin vaşl üçün ayttım / **hoş hoş** külüp aytur maṅga kim yaḥşı behādur

[LD 130/05] her niçe kim sizge zaḥmettūr zekāt-ı ḥüsn üçün / iltifātı luṭfı sarı **gāh gāh** eylep ötünġ

2.4.1.1.2.2. İsim-Fiil Grubunun İçinde

[LD 97/02] ḳan yığlamakdın **dem-be-dem** ḥalk ara sırrım boldı fāş / ‘aşıḳnıġ örtüglüg işin köz yaşı köp rüsvā ḳılır

[LD 93/04] hecr otı birle raḳīb cevri baġırını köydürüp / ḳalġanın **geh geh** birer ḥāl sormamaġnıġ köydürür

2.4.1.1.3. İç Cümlelerin İçinde

[LD 154/04] barma dirler işiki sarı **dem-ā-dem** niteyin / köp taḳāzā ḳıla durġan bu köġöldür bu köġül

2.4.1.2. Kelime Grubunun Unsuru Olarak

2.4.1.2.1. Birleşik Fiil Grubunun İsim Unsurunu Oluşturan

[LD 166/03] ḳāmetiġ barında şīrinlik talaşsa ney-şeker / ney-şekerni **bend bend** itip yigeyley ḥam ḥam

2.4.1.2.2. Birleşik Fiil Grubunun Fiil Unsurunu Oluşturan

[LD 339/01] firḳatnıġ öltürür mini tutma revā çiki çiki / köġlüm alıp yaşunmaġıl behr-i ḥudā **çiki çiki**

çiki çiki 339/02, 339/04, 339/05.

2.4.1.2.3. Bağlama Grubunun İsim Unsurunu Oluşturanlar

Baġlama grubunun her iki unsurunun da tekrar grubundan meydana geldiġi 1 örnek tespit edilmiştir:

[LD 112/05] yetti iḳlīm içide **der-be-der** ü **şehr-be-şehr** /ḥüsn üçün kizdim ü ra'nā sini oḳ kördüm ü bes

2.4.1.2.4. Edat Grubunun İsim Unsurunu Oluşturan

[LD 352/04] cān ḳaşdıġa ḳaş u yüzi yüz miġ / **bir biri** bile kiġeş ḳıldı

2.4.1.2.5. Edat Grubunun Sıfat Tamlaması Şeklindeki İsim Unsurunu Oluşturan Tekrar Grubu

2.4.1.2.5.1. Sıfat Tamlamasının İsim Unsurunu Oluşturan

[LD 239/02] her nākes ü ḥāş yüzige hoş tāze gül yaġlıġ külüp / baġırını **ḳat ḳat** ġonce tiġ ḥasret bile ḳan eyleme

2.4.2. Cümle Dışı Unsur Görevinde Kullanılan Tekrar Grupları

2.4.2.1. Müstakil Grup Olarak

Toplam 5 farklı tekrar grubu, cümle dışı unsur vazifesini müstakil olarak ve hiçbir kelime grubuna dāhil olmadan yerine getirmektedir.

[LD 12/02] ni ħüsn ü şüret ü zībādur **allāh allāh** bu / melāḫat āyeti kilmış meger ki şānında

[LD 232/03] gül tig kızarur yüzi nazardın / **hey hey** ni belā ḫayā bolur bu

[LD 312/03] min hecr ile dermānde vü sin közdin uçar sin / **ay vāy** ki yoktur maḅḅa kuş tig per ü bālī

Divanda geçen diğēr örnekler: *ārī ārī* 10/06, *iy vāy* 160/06.

2.4.3. Yükleme Görevinde Kullanılan Tekrar Grupları

Yüklem görevinde kullanılan toplam 9 tekrar grubu tespit edilmiştir. Bunlardan sadece 1 tanesi müstakil olarak görev alırken geriye kalanları, başka kelime gruplarının herhangi bir unsuru olarak yer almıştır.

2.4.3.1. Müstakil Grup Olarak

[LD 106/05] min bir körege munğluḅ u ḫālī'lık ol niḅāb / sürter yüzün yüzünge vü hoş hoş **öper kuçar**

2.4.3.2. Kelime Grubunun Unsuru Olarak

2.4.3.2.1. Birleşik Fiil Grubunun İsim Unsurunu Oluşturanlar

[LD 77/07] bolur yüzünge ğamıdın **çāk çāk** gül yanğlık / ni ħırḅāī kim anı luḫfi-i faḅīr kiyer

[LD 243/06] saḅıngdın çün uğurlar müşg-i hoş-büy / kıllurlar **bend bend** anı ḫotende

[LD 287/07] ağzına **rū-be-rūy** kıllur luḫfi kāmını / yok yerde niçe bolğay ol aynıḅ ḫavālesi

Diğēr örnekler kullanımlar: *der-be-der* (364/07), *tār tār* (62/04).

2.4.3.2.2. Sıfat Tamlamasının Sıfat Unsurunu Oluşturan

[LD 91/01] gül-çehreleriniḅ cevridin **kat kat** bu bağrım ḅan irür / dür tişleriniḅ nāzıdın ikki közüm 'ummān irür

[LD 38/03] zülfünge sevādıda kim irür **ḫalka ḫalka** rūḅ / eḅrāt-ı sē'at irmes ü maḅşer degül müdür

2.4.3.2.3. Belirtili İsim Tamlamasının Sıfat Tamlaması Şeklindeki Tamlayan Unsurunu Oluşturan Tekrar Grubu

2.4.3.2.3.1. Sıfat Tamlamasının Sıfat Unsurunu Oluşturan

[LD 270/01] ay saḅıng şeydā köngülleriḅ sevād-ı a'zamı / **ḫalka ḫalka** rūḅniḅ ser-menzilidür her ḅamı

2.4.4. Özne Görevinde Kullanılan Tekrar Grupları

Özne görevinde kullanılan toplam 6 tekrar grubunun sadece 1 tanesi müstakil grup şeklinde yer almaktadır.

2.4.4.1. Müstakil Grup Olarak

[LD 289/06] köz yaşı tig çakar mini 'ālemde **nāle āh** / 'āşıkka bir belā imiş āh u fiğān dağı

2.4.4.2. Kelime Grubunun Unsuru Olarak

2.4.4.2.1. Temel Cümlelerin İçinde

2.4.4.2.1.1. Sıfat Tamlamasının Sıfat Unsurunu Oluşturanlar

[LD 112/02] rāst çün boldı ezelninġ küni **şaf şaf** ervāh / barçadın hüsñ ile yektā sini oġ kördüm ü bes

2.4.4.2.1.2. Tamlayıcı Düşmüş İyelik Grubunun İsim Unsurunu Oluşturanlar

[LD 301/04] niçe sırrımını yuşursam sinedin bih^vāst-ı ‘ışġ / **öz özi** feryād iter kim eylegey rüsivā mini

2.4.4.2.1.3. Tamlayıcı Düşmüş İyelik Grubunun Sıfat Tamlaması Şeklindeki İsim Unsurunu Oluşturanlar

2.4.4.2.1.4.1. Sıfat Tamlamasının Sıfat Unsurunu Oluşturan

[LD 60/01] **halka halka** zülfi kim ol mäh-ı tībānındadır / çingā baġsam dāl tig hürşidninġ yanındadır

2.4.4.2.1.4.2. Sıfat Tamlamasının Ayrılma Grubu Şeklindeki Sıfat Unsurunu Oluşturan Tekrar Grubu

2.4.4.2.1.4.2.1. Ayrılma Grubunun Birinci İsim Unsurunu Oluşturan

[LD 201/05] sizde bar törtelesi **bir biridin** āfetraġ / kim irür her biridin başġa hired maġv-ı çünün

2.4.4.2.2. Sıfat-Fiil Grubunun İçinde

2.4.4.2.2.1. Birleşik Fiil Grubunun İsim Unsurunu Oluşturan Tekrar Grubu

[LD 189/04] ol ġara ġaş tig ġalem birle sızılġan tapmadı / şüret-i çin defterin yüz ġatla **bir bir** eylegen

2.4.5. Yer Tamlayıcısı Görevinde Kullanılan Tekrar Grupları

Müstakil olarak 2, kelime grubunun unsuru olarak 3 olmak üzere toplam 5 tekrar grubu yer tamlayıcısı görevinde kullanılmaktadır.

2.4.5.1. Müstakil Grup Olarak

2.4.5.1.1. Temel Cümlelerin İçinde

[LD 262/03] şirñlikidin kāġıdı **bir birge** yapıştı / irninġ şıfatın ġayda ki yazdım varāġ içre

2.4.5.1.2. Sıfat-Fiil Grubunun İçinde

[LD 83/02] yüz üstide cān alġuçıdır közi vü ġaşı / **bir birge** barı fitne ġatılġan belādur

2.4.5.1.3. Kelime Grubunun Unsuru Olarak

2.4.5.1.3.1. Temel Cümlelerin İçinde

2.4.5.1.3.1.1. Belirtisiz İsim Tamlamasının Tamlayan Unsurunu Oluşturan

[LD 312/06] **leb-be-leb** vaşlıdın tilep tapman kenārın niçe kim / közlerim al yaşını ġasrette ceyhün eyledi

2.4.5.1.3.1.2. Belirtili İsim Tamlamasının Sıfat Tamlaması Şeklindeki Tamlanan Unsurunu Oluşturan Tekrar Grubu

2.4.5.1.3.1.3. Sıfat Tamlamasının Sıfat Unsurunu Oluşturan

[LD 167/06] ol elif boyluğ şanemniğ **halka halka** zülfidin / niçe çıktım belâlar dimedim yüzine lâm

2.4.5.1.3.2. Sıfat-Fiil Grubunun İçinde

2.4.5.1.3.2.1. Edat Grubunun İsim Unsurunu Oluşturan

[LD 10/01] iy ezeldin cānuma zülfünğ **każā** bolğan belâ / **kaş** u közüñg **biri biriniğ** üstide kilgen belâ

2.4.6. Belirtisiz Nesne Görevinde Kullanılan Tekrar Grupları

2.4.6.1. Müstakil Grup Olarak

Divanda belirtisiz nesne görevinde kullanılan tekrar gruplarının ikisi de müstakil olarak görev almıştır.

[LD 236/03] çün öler min ol elif tig **kađđ** u sıfr ağzıñg **üçün** / sin öterde türbetimdin **kopkusıdır aħ aħ**

[LD 236/04] tüşti köñglüm ol zeķanğa anğlamay medhüş **üçün** / her niçe kim ‘aql-ı dūr-endiş ayıttı **çāh çāh**

2.4.7. Belirtili Nesne Görevinde Kullanılan Tekrar Grupları

Divanda belirtili nesne görevinde kullanılan 2 tekrar grubu da ek almadan bu vazifelerini ifa etmişlerdir.

2.4.7.1. Müstakil Grup Olarak

[LD 236/02] yaħşı irdi künde bir dem ay yüzünğ nezzāresi / ni yaman künler durur kim imdi körmem **māh māh**

2.4.7.2. Kelime Grubunun Unsuru Olarak

2.4.7.2.1. Sıfat Tamlamasının İsim Unsurunu Oluşturan

[LD 236/07] luřf-ı eř‘āriniğni luşfi bay sunğur **ħan bilür** / kim ‘arūs-ı mülk körmeydür anıñg tig **řāh řāh**

3. Sonuç

Türk dilinde, anlamı pekiştirmek, çoğaltmak, abartmak, kuvvetlendirmek ve anlaşılır kılmak için belirli kurallar dâhilinde bir araya getirilen kelimeler ile tekrar grubu oluşturulur. Tek bir göstergeye işaret eden bu tekrar grupları, Türk dilinin ifade imkânlarını genişletmektedir. Divanda sıklıkla kullanılan tekrar grupları bulunmakta olup bu yapıların çoğu anlamsal işlevleri yönünden birbirinden ayrılmaktadır. Dize sonlarında tekrarlanan kelime, kelime grubu ve cümleler ile uyak örgüsü içinde karşımıza çıkan ekler de anlatımın akıcılığını sağlayan tekrarlı yapılar olarak tavsif edilebilir.

Lutfi'nin kullandığı dili çağdaşlarından ayrıcalıklı kılan en önemli etken Türkçeyi kullanma becerisinde yatmaktadır. Şiirlerinde Arapça ve Farsça yapıları kullanmaktan kaçınan ve Türkçe unsurlara sıklıkla yer veren Lutfi'nin divanında da Türkçe tekrar grupları (%71) bir üslûp özelliği olarak ön plâna çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- ABİK, Deniz, "(İsim1+II/+IU) (İsim2+II/+IU) Kuruluşundaki İkilemeler", *A.Ü. DTCF Türkoloji Dergisi*, 17, 2, 2010, s. 1-20.
- AĞAKAY, Mehmet Ali, "İkizlemeler Üzerine", *Türk Dili*, II/16, Ankara 1953, s. 189.
- AĞAKAY, Mehmet Ali, "Türkçede Kelime Koşmaları", *TDAY Belleten*, Ankara 1954, s. 97-104.
- AKSAN, Doğan, "Eski Türk Yazı Dilinin Yaşı İle İlgili Yeni Araştırmalar", *TDAY Belleten*, 1975-1976, Ankara 1976, s. 133-141.
- AKSAN, Doğan, "Eş Anlamlılık Sorunu ve Türk Yazı Dilinin Eskiliğinin Saptanmasında Eşanlamlılardan Yararlanma", *A.Ü. DTCF Türkoloji Dergisi*, VI/1, Ankara 1974, s. 1-14.
- AKSAN, Doğan, "Göktürk Yazıtlarında Söz Sanatları Güçlü Anlatım Yolları", *Türk Dilleri Araştırmaları*, Ankara 1991, s. 1-12.
- AKSAN, Doğan, *Halk Şiirimizin Gücü*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2005.
- AKSAN, Doğan, *Türkçenin Sözvarlığı*, Engin Yayınevi, Ankara 2006.
- AKSU, Cemal, *Lutfi Divanı'nın Tahlili*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul 2002.
- CAFEROĞLU, Ahmet, *Türk Dili Tarihi*, Enderun Kitabevi, İstanbul 2000.
- ÇAĞATAY, Saadet, (1978), "Uygurca Hendiadyoinler", *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler*, A.Ü. DTCF Yayınları, Ankara 1978, 29-67.
- DEMİRCAN, Ömer, "Türkçe İkilemenin Özüne Doğru", *Dilbilim [İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü Dergisi]*, 9, İstanbul 1990, s. 61-92.
- DEMİRCAN, Ömer, "Türkçede Pekiştirme İşlemi", *Dilbilim [İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü Dergisi]*, 8, İstanbul 1989, s. 147-164.
- DENY, Jean, *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, Tercüme eden: Ali Ulvi Elöve, Maarif Matbaası, İstanbul 1941.
- ECKMANN, János, *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, TDK Yay., Ankara 2003.
- ECKMANN, János, *Chagatay Manual*, Indiana University Publications, Uralic and Altaic Series, Volume 60, Bloomington 1966.
- EMRE, Ahmet Cevat, *Türk Dil Bilgisi*, TDK Yayınları, İstanbul 1946.
- ERASLAN, Kemal, *Alî-Şîr Nevayî Mecâlisü'n-Nefâyis I (Giriş ve Metin)*, TDK Yayınları, Ankara 2001.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican, *Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2007.
- ERDEM, Mehmet Dursun, (2005), "Harezmi Türkçesinde İkilemeler ve Yinelemeler Üzerine", *Bilig*, 33, 2005, s. 189-225.
- EREN, Hasan, "İkiz Kelimelerin Tarihine Dair", *A.Ü. DTCF Dergisi*, VII/2, Ankara 1949, s. 283-286.
- ERGİN, Muharrem, *Türk Dilbilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul 2007.
- GRÖNBECH, Kaare, *Türkçenin Yapısı*, Çev. Mehmet Akalın, TDK Yayınları, Ankara 1995.
- HATİBOĞLU, Vecihe, *İkileme*, TDK Yayınları, Ankara 1971.

- KARAAĞAÇ, Günay, *Türkçenin Söz Dizimi*, Kesit Yayınları, Ankara 2009.
- KORKMAZ, Zeynep, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara 2007.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, "Çağatay Edebiyatı", *İslam Ansiklopedisi*, C. III, İstanbul 1993.
- KULA, Onur Bilge, "Dilin Kültüreliliği ya da Kültürün Dilselliği", *Bilim ve Ütopya*, 1996, 23, s. 46-47.
- NAGY, Éva Kincses, "İki taşla bir kuş ... Çağatayca Hendiadyoin", *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı I*, 20-26 Eylül 2004, TDK Yayınları, Ankara 2004, s. 1126-1136.
- ÖZÇELİK, Sadettin, "Eklemeli Tekrarlar Üzerine Tespitler", *Türklük Bilgisi Araştırmaları*, II/30, 2006, s. 357-380.
- ÖZKAN, Mustafa, "Deyimleşmiş İkillemeler", *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II*, 20-26 Eylül 2004, TDK Yayınları, Ankara 2004, s. 2289-2317.
- ÖZÖNDER-BARUTÇU, F. Sema, "Eski Türklerde Dil ve Edebiyat", *TÜRKLER*, C. III, Ankara 2002, s. 481-499.
- ÖZÖNDER-BARUTÇU, F. Sema, *'Alī Şīr Nevāyī Muḥākemetü'l-Luğateyn*, TDK Yay., Ankara 1996.
- TEKİN, Şinasi, "Uygur Edebiyatının Meseleleri (Şekiller-Vezinler)", *Türk Kültürü Araştırmaları II*, 1965, S. 1-2, s. 26-67.
- TEMEL, Emine, "Bilge Kağan Âbidesi'nde Tekrar Grupları", *İstanbul Kültür Üniversitesi V. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi TUDOK 2014*, 23-24 Haziran, İstanbul 2014, s. 111-131.
- TOPALOĞLU, Ahmet, *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ötüken Yayıncılık, İstanbul 1989.
- TUNA, Osman Nedim, "Türkçede Tekrarlar 1", *TDED Dergisi*, III, İstanbul 1949, s. 429-447.
- TUNA, Osman Nedim, "Türkçede Tekrarlar 2", *TDED Dergisi*, IV, İstanbul 1950, s. 35-82.
- TUNA, Osman Nedim, "Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkillemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabii Bir Ünsüz Dizisi", *TDAY Belleten*, 1982-83, Ankara 1986, s. 163-228.
- ÜSTÜNOVA, Kerime, "Dede Korkut Destanlarında Aralıklı İkillemeler", *Dil Yazıları*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002.
- VARDAR, Berke, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual Yayınları, İstanbul 2002.
- YÜCE, Nuri, "İkillemelerdeki İlginç Problemler", *Bahşi Ögdisi 60. Doğum Yılı Dolayısıyla Klaus Röhrborn Armağanı*, Freiburg-İstanbul, Simurg Yayınları, 1998, s. 419-427.
- ZÜLFİKAR, Hamza, *Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler*, TDK Yayınları, Ankara 1995.

KISALTMALAR

- BK, D: Bilge Kağan Yazıtı / Doğu Yüzü
KT, D: Kül Tigin Yazıtı / Doğu Yüzü
KT, G: Kül Tigin Yazıtı / Güney Yüzü
LD: Lutfi Divanı